

Original Research

The Legal Nature of the Civil Liability of Sports Clubs and Institutions for Damages Caused to Athletes and Spectators

Mostfa Keramipor¹, Javad Paziresh², Manizhe Mostafa², Fateme Alavian²

1. Master's student, Criminal and Criminology Department, Allameh Asgari International University, Qom, Iran

2. Master's student, Criminal and Criminology Department, Allameh Asgari International University, Qom, Iran

ARTICLE INFO

Received: 2021/09/11
Reviewed: 2021/10/02
Revised: 2021/10/18
Accepted: 2021/10/18

Keyword:

Civil Liability
Sports Clubs
Athletes
Spectators
Safety Obligations

ABSTRACT

Introduction: Sports clubs and institutions, as legal persons, have rights and obligations that may result in their civil or disciplinary liability if they fail to perform them. Civil liability of sports clubs and institutions for damages to athletes and spectators is one of the important and complex legal issues in the field of sports. The purpose of this article is to examine the legal nature of this type of liability and the factors affecting it.

Methodology: The research method of this article is descriptive-analytical and library sources and official documents have been used. To analyze the subject, theories and legal foundations of domestic and international law have been used.

Results: The results show that the basis of civil liability of sports clubs and institutions in the Iranian legal system is based on the presumption of fault and their most important duty is to observe the safety obligations of the club. These obligations include creating safe conditions for sports activities, selecting qualified athletes and coaches, providing sports insurance, observing sports and ethical rules and regulations, etc. In case of non-observance of these obligations, sports clubs and institutions will be liable for damages to athletes and spectators.

Conclusion: This article, considering the importance of the subject and the lack of previous research in this field, can be a guide for solving legal disputes in the field of sports. It can also provide suggestions for improving the laws and regulations related to civil liability of sports clubs and institutions.

ماهیت حقوقی مسئولیت مدنی باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی در قبال خسارات وارده به ورزشکاران و تماشاگران

مصطفی کرمی پور^۱، جواد پذیرش^۲، منیژه مصطفی^۲، فاطمه علویان^۲

۱. دانشیار، گروه کیفری و جرم شناسی، دانشگاه بین المللی علامه عسگری، قم، ایران
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه کیفری و جرم شناسی، دانشگاه بین المللی علامه عسگری، قم، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

مقدمه و هدف: باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی به عنوان اشخاص حقوقی دارای حقوق و تکالیفی هستند که عدم انجام آن‌ها ممکن است موجب مسئولیت مدنی یا انتظامی آن‌ها شود. مسئولیت مدنی باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی در قبال خسارات وارده به ورزشکاران و تماشاگران از جمله مسائل حقوقی مهم و پیچیده در زمینه ورزش است. هدف از این مقاله بررسی ماهیت حقوقی این نوع مسئولیت و عوامل مؤثر بر آن است.

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۲۵
تاریخ داوری: ۱۴۰۰/۰۷/۲۰
بازنگری مقاله: ۱۴۰۰/۰۷/۳۰
پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۱۴

روش شناسی: روش تحقیق این مقاله توصیفی-تحلیلی بوده و از منابع کتابخانه‌ای و اسناد رسمی استفاده شده است. برای تحلیل موضوع، از نظریه‌ها و مبانی حقوقی داخلی و بین‌المللی استفاده شده است.

کلید واژگان

مسئولیت مدنی
باشگاه‌های ورزشی
ورزشکاران
تماشاگران
تعهدات ایمنی

یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهند که مبنای مسئولیت مدنی باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی در نظام حقوقی ایران مبتنی بر فرض تقصیر می‌باشد و مهم‌ترین وظیفه آن‌ها رعایت تعهدات ایمنی باشگاه است. این تعهدات شامل ایجاد شرایط ایمن برای فعالیت‌های ورزشی، انتخاب ورزشکاران و مربیان صلاحیت‌دار، تهیه بیمه ورزشی، رعایت قوانین و آیین‌نامه‌های ورزشی و اخلاقی و غیره می‌شوند. در صورت عدم رعایت این تعهدات، باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی مسئول خسارات وارده به ورزشکاران و تماشاگران خواهند بود.

نتیجه‌گیری: این مقاله با توجه به اهمیت موضوع و کمبود پژوهش‌های قبلی در این زمینه، می‌تواند راهنمایی برای حل اختلافات حقوقی در زمینه ورزش باشد. همچنین می‌تواند پیشنهادهایی برای بهبود قوانین و مقررات مربوط به مسئولیت مدنی باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی ارائه دهد.

مقدمه

حرفه‌ای برتر در فوتبال انگلستان و به طور کلی شبهه جزیره اشاره نمود.

با حرفه‌ای شدن ورزشکار، قراردادهای ورزشی نیز حرفه-ای گردید بدین معنا که ورزش به عنوان یک شغل و حتی صنعت پولساز مورد توجه دست‌اندرکاران آن قرار گرفت و ورزشکار و یا مربی با یدک کشیدن عنوان حرفه‌ای، دیگر شغل حرفه‌ای او، ورزش تلقی می‌گردید و ایشان باید فکر و ذکرشان را برخلاف ورزش آماتوری به ورزش و موقعیت در آن معطوف می‌کردند. با حرفه‌ای شدن ورزش و تبدیل آن به یکی از صنایع پولساز، کسب موفقیت برای تیم‌ها و باشگاه-های ورزشی به عنوان هدف نهایی مورد تأکید و توجه قرار گرفت زیرا با کسب موفقیت، سود و منفعت مالی بیشتری نصیب این باشگاه‌ها می‌گردید به طوری که حتی برای مثال باشگاه فوتبال بارسلونای اسپانیا در سال ۲۰۰۸ میلادی به دلیل کسب موفقیت در چهار جام - لیگ حرفه‌ای فوتبال اسپانیا (لالیگا)- و جام پادشاهی این کشور و نیز لیگ قهرمانان اروپا و نیز قهرمانی در رقابت‌های سوپر جام جهان که با شرکت قهرمانان قاره‌های مختلف دنیا انجام می‌گیرد حدود ۳/۵ میلیارد یورو، سود خالص را نصیب این باشگاه گردانید.^۳

مبحث نخست: مفهوم شناسی

گفتار نخست: مفهوم اماکن ورزشی

به طور کلی و عام به تمام فضاهایی که امکان اجرای ورزش، فعالیت‌های جسمانی و حرکات ورزشی و تفریحی برای کلیه افراد یک جامعه در آنها وجود داشته باشد، می‌تواند اماکن ورزشی محسوب گردد.^۴

گفتار دوم: مفهوم مسئولیت مدنی

مسئولیت در زبان فارسی به معنای ضمانت، تعهد و مؤاخذه است^۵ و مسئولیت به معنی فاعلی با کلماتی چون گردن گرفتن و عهده‌دار شدن، موظف بودن و ملتزم و پای‌بند بودن مترادف است و به معنای مفعولی با کلماتی چون به گردن او، برعهده او در ضمان او به یک معنی است.^۶

به نظر می‌رسد مسئولیت ترجمه کاملی از کلمه‌ی عربی ضمان نیست و مسئولیت به لحاظ ماده و مفهوم پرسش که در آن نهفته است و بیشتر به معنی مؤاخذه می‌باشد از آثار ضمان

اصولاً ورزش از دیرباز به عنوان پدیده‌ای که هم باعث تندرستی و سلامتی جسم و هم باعث سلامتی روح و روان انسان می‌گردد در بین جوامع بین‌المللی شناخته می‌شده است. بشر از آغاز آفرینش برای ماندن و زیستن نیاز به جنبش ماهیچه‌های خویش داشته و تا فرجام زندگی ورزش همسفر او خواهد ماند.^۱ در دین اسلام هم آیات و روایاتی درخصوص ورزش در بین انسان‌های بشری وجود دارد که نمایانگر دیدگاه روشن شریعت در خصوص امر ورزش و تندرستی است.^۲

با پیدایش المپیک در حدود یکصد و اندی سال پیش ورزش چهره‌ای بین‌المللی پیدا کرد به طوری که صرف سلامتی و تندرستی برای انجام ورزش دیگر به عنوان تنها هدف ورزش مورد توجه نبود بلکه حضور در صحنه‌های بین-المللی و کسب افتخار در این زمینه به عنوان اصلی‌ترین اهداف کشورهای شرکت‌کننده در این رقابت‌ها که بعدها تبدیل به مهمترین رقابت‌های بین‌المللی در سطح کره خاکی تبدیل شد، واقع گردید، به طوری که کشورهایی که با هم مشکل و درگیری - چه در سطح نظامی و چه در سطوح دیگر - داشتند با کسب افتخار در این رقابت‌ها و به ویژه در بازی-های رودررو تا مدت‌ها به کرکری خواندن برای بازنده می-پرداختند و به تبع آن مردم دو کشور نیز چنان حساسیتی را در این زمینه از خود نشان می‌دادند که حتی در برخی موارد خود این امر منجر به کشمکش و درگیری بین دولت‌ها و تماشاگران دو کشور می‌گردید. کشورها معمولاً با تشکیل کمیته ملی المپیک به برنامه‌سازی برای حضور موفق در این رقابت‌ها می‌پردازند.

ورزش در ابتدا در سطح آماتور قرار داشت بدین معنا که ورزشکاران بیشتر به عنوان یک وسیله تفریح و سرگرمی که باعث سلامتی و تندرستی جسم و روان آنها می‌شد به آن نگاه می‌کردند اما بعدها با حرفه‌ای شدن ورزش، جهان با اصطلاح ورزش حرفه‌ای آشنا گردید و دیگر ورزش در سطح آماتور به فعالیت نمی‌پرداخت و رقابت‌های ورزشی در کشورها هم عنوان حرفه‌ای را یدک می‌کشید. برای مثال می‌توان به لیگ حرفه‌ای بسکتبال NBA و یا لیگ حرفه‌ای فوتبال اسپانیا لالیگا، لیگ حرفه‌ای راگبی در آمریکا - لیگ

۱. ابوالفضل صدری، تاریخ ورزش، تهران، نشر اداره کل تربیت بدنی، ۱۳۷۷، ص ۱.

۲. برای مطالعه بیشتر می‌توان به کتب فقهی در موضوع سبق و رمایه، کتاب چهل حدیث در ورزش، سید رضا تقوی از انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی و نشریه نیرو و نشاط دفتر سوم تحت عنوان مبانی تربیت بدنی در اسلام، نوشته دکتر احمد بهشتی مراجعه شود.

۳. به نقل از روزنامه خبر ورزشی، شماره ۱۵۲۰ مورخ ۸۹/۲/۱۸.

۴- فائزه عطشان، اماکن و ساختمان‌های ورزشی، جزوه درسی معاونت

آموزش فرهنگی سازمان تربیت بدنی، نیمسال اول ۱۳۷۶- ص ۴۸

۵. علی‌اکبر دهخدا، لغت‌نامه دهخدا (تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم از دوره‌ی جدید، ۱۳۷۷)، کلمه مسئولیت.

۶. همان.

کند. در نتیجه مراد از مسئولیت مدنی التزام و تعهدی است که متعهد به مناسبت انجام فعل زیانبار به حکم قانون موظف به انجام آن است و به اراده او این تعهد ایجاد نشده است.

مبحث دوم: ماهیت حقوقی باشگاه

در خصوص تعریف باشگاه همان‌طور که عنوان شد باشگاه، به مکانی اطلاق می‌شود که توسط سازمان‌های دولتی و یا بخش خصوصی به منظور اشاعه ورزش به وجود آمده باشد و افراد علاقه‌مند را نیز به عضویت بپذیرد و تیم‌هایی را برای شرکت در مسابقات بین باشگاهی در ورزش‌های گوناگون معرفی کند. در خصوص ماهیت حقوقی باشگاه نیز می‌توان گفت بر حسب مالکیت و مؤسس آن، از اشخاص حقوقی حقوق خصوصی یا حقوق عمومی می‌باشد. آیین‌نامه رابطه باشگاه‌ها با لیگ، باشگاه را چنین تعریف می‌کند: «باشگاه، مجموعه‌ای ورزشی است که بر اساس معیارهای تربیت بدنی، به عنوان باشگاه تأسیس و در اداره‌ی ثبت شرکت‌ها به ثبت رسیده باشد».

در خصوص این که باشگاه‌های ورزشی در کشور ایران باید در قالب چه نوع شرکتی به ثبت برسند علی‌الظاهر محدودیتی در آیین‌نامه رابطه باشگاه‌ها با لیگ دیده نمی‌شود.

بند ۱۵ ماده ۹ آیین‌نامه فوق‌الذکر مقرر می‌دارد: «کلیه باشگاه‌ها از نظر ضوابط داخلی تابع قانون تجارت هستند و کلیه باشگاه‌های لیگ برتر باید علاوه بر مجوز سازمان تربیت بدنی، در ثبت شرکت‌ها نیز ثبت شده و مدارک خود را به سازمان لیگ ارائه دهند».

پس علی‌القاعده باشگاه‌ها می‌توانند در قالب هر یک از شرکت‌های تجاری مندرج در ماده ۲۰ قانون تجارت تشکیل شوند. ماده ۲۰ قانون تجارت جمهوری اسلامی ایران مقرر می‌دارد: «شرکت‌های تجاری بر هفت قسم است:

۱. شرکت سهامی^۷؛
۲. شرکت با مسئولیت محدود^۸؛
۳. شرکت تضامنی^۹؛
۴. شرکت مختلط غیرسهامی^{۱۰}؛

۸. ماده ۹۴ قانون تجارت: «شرکت با مسئولیت محدود شرکتی است که بین دو یا چند نفر برای امور تجاری تشکیل شده و هر یک از شرکا بدون این که سرمایه به سهام یا قطعات سهام تقسیم شده باشد فقط تا میزان سرمایه خود در شرکت مسئول قروض و تعهدات شرکت است».

۹. ماده ۱۱۶ ق ت: «شرکت تضامنی، شرکتی است که در تحت اسم مخصوص برای امور تجاری بین دو یا چند نفر با مسئولیت تضامنی تشکیل می‌شود، اگر دارایی شرکت برای تادیه تمام قروض کافی نباشد هر یک از شرکا مسئول پرداخت تمام قروض شرکت است».

۱۰. ماده ۱۴۱ ق ت: «شرکت مختلط غیرسهامی، شرکتی است که برای امور تجاری در تحت اسم مخصوصی بین یک یا چند نفر شریک ضامن و یک یا چند نفر شریک با مسئولیت محدود بدون انتشار سهام تشکیل می‌شود. شریک ضامن مسئول کلیه قروض است که ممکن است علاوه بر دارایی شرکت پیدا شود شریک با مسئولیت محدود کسی است که مسئولیت او فقط تا میزان سرمایه است که در شرکت می‌گذارد، و یا بایستی بگذارد».

می‌باشد. وقتی کسی نسبت به مال یا شخص یا شیء معینی ضامن و متعهد شد ناگزیر نسبت به آن مورد پرسش واقع گرفته و احیاناً بر آن مؤاخذه هم می‌شود ولی این اثر، امری خارج از ماهیت تعهد و التزام می‌باشد. تعبیر التزام به جای ضمان نوعی پیروی از اصطلاح مشابه در زبان حقوقی فرانسه می‌باشد^۱.

در هر مورد که شخص موظف به جبران خسارت دیگری است، می‌گویند در برابر او مسئولیت مدنی دارد یا ضامن است^۲ به بیان دیگر، مسئولیت مدنی مسئولیتی است در مقام خسارتی که شخص (یا کسی که تحت مراقبت یا اداره شخص است) یا اشیاء تحت حراست وی به دیگری وارد می‌کند و همچنین مسئولیت شخص بر اثر تخلف از انجام تعهدات ناشی از قرارداد.

مسئولیت مدنی، در مقابل مسئولیت کیفری استعمال می‌شود و در معنایی گسترده، هم مسئولیت قراردادی را شامل می‌شود و هم مسئولیت غیر قراردادی (خارج از قرارداد) یا قهری را^۳.

مسئولیت مدنی در معنای مضیق و اخص خود تنها مسئولیت غیرقراردادی یا قهری را در بر می‌گیرد؛ بدینسان، مسئولیت مدنی عبارت است از الزام شخص به جبران خساراتی که در نتیجه‌ی عمل منتسب و مرتبط به او به دیگری وارد آمده است^۴؛ باید دانست که این مسئولیت در همه جا، خواه ناشی از کار عمدی یا خطا باشد، واقعه حقوقی است و آثار آن را قانون معین می‌کند^۵. لذا می‌توان گفت هر گونه مسئولیت قانونی که فاقد مشخصات مسئولیت قراردادی باشد، مسئولیت خارج از قرارداد (مسئولیت غیر قراردادی) نامیده می‌شود^۶. بنابراین آنچه که مشخص است آن است که منشأ التزام و تعهد ممکن است اراده و قرارداد متعهد باشد که به تعهد ارادی یا قراردادی تعبیر می‌شود و یا ممکن است قانون باشد که چنین تعهد و التزامی ضمان قهری یا مسئولیت مدنی به معنای خاص گفته می‌شود و در صورت انجام فعل زیان‌بار نسبت به دیگری، قانون انجام دهنده فعل زیانبار را ملزم به جبران خسارت وارده

1. Obligation, Responsibility.

۲. ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی - وقایع حقوقی (تهران: نشر یلدا، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۱)، ص ۵.

۳. محمدجعفر جعفری‌لنگرودی، ترمینولوژی حقوق (تهران: نشر بنیاد راستاد، ۱۳۶۳)، ص ۶۴۵.

۴. حسنعلی درودیان، جزوه درس حقوق مدنی ۴، (تهران: دانشگاه تهران، حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۸۰)، ص ۳.

۵. ناصر کاتوزیان، پیشین، ص ۱۰.

۶. محمدجعفر جعفری‌لنگرودی، پیشین، ص ۶۴۳.

۷. ماده ۱ لایحه اصلاحی قسمتی از قانون تجارت: «شرکت سهامی، شرکتی است که سرمایه آن به سهام تقسیم شده و مسئولیت صاحبان سهام، محدود به مبلغ اسمی سهام آنهاست».

۵. شرکت مختلط سهامی؛
 ۶. شرکت نسبی؛
 ۷. شرکت تعاونی تولید و مصرف؛
 نباید به این ظاهر اعتماد نمود البته کاملاً واضح و مبرهن است که با توجه به تعریف باشگاه‌ها و نیز تعریف شرکت‌های تعاونی تولید و مصرف بدیهی است که باشگاه‌های ورزشی موضوعاً و فعالیت‌های آن امکان تشکیل باشگاه‌ها و ورزشی به صورت شرکت تعاونی و تولید وجود ندارد.
 در خصوص امکان تشکیل باشگاه‌های ورزشی به صورت شرکت با مسئولیت محدود و تضامنی و مختلط و نسبی باید در نظر داشت که با وجود این که آیین‌نامه رابطه لیگ با باشگاه‌های ممنوعیتی در این زمینه ایجاد نکرده است^۴ اما این بدان معنا نیست که مقررات عام را نادیده بگیریم. به تعبیری دیگر آیین‌نامه مزبور نمی‌تواند نسخ قوانین مصوب مجلس باشد به دلیل آن که مرجع تصویب قوانین عادی در سلسله مراتب قانونگذاری بالاتر از مرجع تصویب آیین‌نامه که دولت و مراجع وابسته به آن است می‌باشد. بنابر آن چه ذکر شد باید به قانون تجارت که ضوابط شرکت‌های تجاری را بیان نموده رجوع کرد.
 ماده یک قانون تجارت جمهوری اسلامی ایران مقرر می‌دارد: «تاجر کسی است که شغل معمولی خود را معاملات تجاری قرار بدهد».

در ماده ۲ قانون مذکور مقرر گردیده است: «معاملات تجاری از قرار ذیل است:
 ۱. خرید یا تحصیل هر نوع مال منقول به قصد فروش یا اجاره اعم از این که تصرفاتی در آن شده باشد یا نشده باشد.
 ۲. تصدی به حمل و نقل از راه خشکی یا آب و هوا به نحوی که باشد.
 ۳. هر قسم عملیات دلالی یا حق‌العمل کاری (کمسیون) و یا عاملی و هم چنین تصدی به هر نوع تأسیساتی که برای انجام بعضی امور ایجاد می‌شود از قبیل تسهیل معاملات ملکی یا پیدا کردن خدمه یا تهیه و رساندن ملزومات و غیره.
 ۴. تأسیس و به کار انداختن هم قسم کارخانه مشروط بر این که برای رفع حوائج شخصی نباشد.
 ۵. تصدی به عملیات حراجی
 ۶. تصدی به هر قسم نمایشگاه‌های عمومی
 ۷. هر قسم عملیات صرافی و بانکی».

در ماده ۲ قانون مزبور مقرر می‌دارد:
 «شرکت‌های سهامی به دو نوع تقسیم می‌شوند
 نوع اول: شرکت‌هایی که مؤسسين آنها قسمتی از سرمایه شرکت را از طریق فروش سهام به مردم تأمین کنند. این گونه شرکت‌ها، شرکت‌های سهامی عام نامیده می‌شوند.
 نوع دوم: شرکت‌هایی که تمام سرمایه آنها در موقع تأسیس منحصرأ توسط مؤسسين تأمین گردیده است. این گونه شرکت‌ها سهامی خاص نامیده می‌شوند. در شرکت سهامی عام عبارت «شرکت سهامی عام» و در شرکت‌های سهامی خاص، عبارت: «شرکت سهامی خاص» باید قبل از نام شرکت یا بعد از آن بدون فاصله با نام شرکت در کلیه اوراق و اطلاعیه‌ها و آگهی‌های شرکت به طور روشن و خوانا قید شود.

همان‌طور که ملاحظه گردید باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی بیشتر به صورت شرکت سهامی تشکیل و ثبت می‌شوند برای مثال باشگاه‌های ورزشی مثل باشگاه‌های پگاه و داماش گیلان و استیل آذین، آرم و عنوان شرکت‌های سهامی را به طور مشخص در لوگوی خود به یدک می‌کشند. به هر صورت باشگاه‌ها هر چند در قالب مؤسسه فرهنگی و ورزشی به ثبت

۱. ماده ۱۶۲ قانون تجارت: «شرکت مختلط سهامی شرکتی است که در تحت اسم مخصوصی بین یک عده شرکا سهامی و یک یا چند نفر شریک ضامن تشکیل می‌شود».
 ۲. ماده ۱۸۳ قانون تجارت: «شرکت نسبی شرکتی است که برای امور تجاری در تحت اسم مخصوص بین دو یا چند نفر تشکیل و مسئولیت هر یک از شرکا به نسبت سرمایه‌ای است که در شرکت گذاشته‌اند».
 ۳. ماده ۱۹۰ و ۱۹۲ ق ت: «شرکت تعاونی تولید شرکتی است که بین عده‌ای از ارباب حرف تشکیل می‌شود و شرکا مشاغل خود را برای تولید و

فروش اشیاء یا اجناس به کار می‌برند». - شرکت تعاونی مصرفی شرکتی است که برای مقاصد ذیل تشکیل می‌شود: ۱- فروش اجناس لازمه برای مصارف زندگانی اعم از این که اجناس مزبور را شرکا ایجاد کرده یا خریده باشند. ۲- تقسیم نفع و ضرر بین شرکا به نسبت خرید هر یک از آنها. ۴. بند ۱۵ ماده آیین‌نامه در رابطه لیگ با باشگاه‌ها.

ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مقرر می‌دارد: «هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجاری یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت وارده از عمل خود می‌باشد.»

در خصوص اماکن ورزشی مثل استادیوم‌ها و سالن‌های ورزشی، باید موارد زیر توسط مدیران انجام گیرد:

۱. بازدید زمان‌بندی شده را در صدر وظایف خود قرار دهد؛
۲. نسبت به پیگیری رفع اشکالات تا حصول نتیجه ادامه دهد؛
۳. اشکالات و معایب هر چیز جزئی باشد اگر وقوع سانحه قابل پیش‌بینی است نادیده گرفته نشود؛
۴. بی‌توجهی به سقف ورزشگاه، حمام، توالت‌ها که بر اثر رطوبت جدا شده در هر لحظه ممکن است بر اثر ریزش ضایعه جبران‌ناپذیری ایجاد نماید تقصیر محسوب می‌شود؛
۵. اگر ورزشگاه، مجاور منازل و یا اماکن دیگران است استفاده از تورهای فلزی برای جلوگیری از اصابت توپ یک الزام حقوقی است؛

۶. لغزنده بودن کف حمام‌ها، دستشویی‌ها، کنار استخر از عوامل خطرناک است. رفع اشکالات الزامی است در کنار هر شیر آب که برای آبیاری استفاده می‌شود نصب یک تابلو که غیر بهداشتی بودن آن را مشخص می‌کند ضرورت دارد. در عین حال از نظر فنی باید به گونه‌ای باشد که اشخاص عادی نتوانند از آن‌ها استفاده کنند؛

۷. مسمومیت حاصل از شرب چنین آبی اگر منجر به مرگ شود قتل غیر عمدی محسوب و مسبب مجازات خواهد شد؛
۸. جایگاه تماشاگران باید توسط کارشناسان مربوطه در مقاطع مشخص زمانی بازدید و اجازه ادامه استفاده کتباً ابلاغ گردد. مدیر ورزشگاه مسئول جلب نظر کارشناسان است؛
۹. اطلاق تأسیسات ورزشگاه شامل برق، دستگاه‌های حرارتی و برودتی باید همیشه قفل بوده و کلید آن منحصراً در اختیار مأمور فنی باشد؛

۱۰. از قرار دادن وسایل خطرناک مانند دروازه هندبال، جعبه فلزی مخصوص نگهداری توپ، بخاری گازی، نردبان‌های فلزی و امثال آن در کنار زمین‌های ورزشی به شدت جلوگیری نماید؛

۱۱. کلید و پریشهای ورزشگاه باید در محل محفوظ قرار داشته باشند به نحوی که امکان دستیابی اشخاص متفرقه به آن ممکن نباشد؛

۱۲. نصب تابلوهای هشداردهنده یا نوشتن هشدارها در محل مناسب از اقدامات احتیاطی و پیشگیرانه است؛
۱۳. از خرید اسباب، لوازم و تجهیزات نامرغوب خودداری نمایند؛

می‌رسند همان طور که تا قبل از حرفه‌ای شدن لیگ‌های ورزشی به نحو چشمگیری چنین بود از لحاظ ضوابط و ساختار می‌بایست تابع قانون تجارت باشند^۱ یعنی از نظر تشکیلات اداری و نحوه اداره، رعایت ضوابط قانونی مربوط به شرکت‌های تجاری درباره آن‌ها الزامی می‌باشد.

مبحث سوم: مبانی مسئولیت مدنی باشگاه‌های ورزشی

اصولاً ورزش به عنوان یکی از پدیده‌های مهم اجتماعی که امروزه به صورت صنعت و اشتغال در آمده است نقش مهمی در تبیین جایگاه مسئولیت مدنی در رشته خود را دارد. به بیان دیگر با استخدام بازیکن، مربی و سایر کارکنان، عملاً بحث مسئولیت مدنی و جبران خسارات وارده به آن‌ها و یا توسط کارکنان مزبور به اشخاص ثالث نسبت به این اشخاص مطرح می‌شود. با توجه به این که رابطه بین کارکنان مزبور (از جمله بازیکن، مربی،) با باشگاه مربوطه، رابطه کارگری و کارفرمایی است، عملاً مسأله مسئولیت مدنی کارگر و کارفرما مطرح می‌شود.

در خصوص این که مبانی مسئولیت مدنی باشگاه‌های ورزشی چیست نظریات متعددی ارائه شده است که در زیر بحث و بررسی خواهد شد.

گفتار نخست: نظریه تقصیر

بر طبق این نظریه در مسئولیت ناشی از تقصیر، باشگاه‌های ورزشی به عنوان کارفرما در رابطه با خسارات ناشیه از فعل مستخدمان و کارگران خود، هنگامی مسئول شناخته می‌شوند که مرتکب تقصیری شده باشند و آن تقصیر هم علت ایجاد خسارت شناخته شود. به عبارت دیگر به موجب این نظریه برای تحقق مسئولیت مدنی، می‌بایست نه تنها تقصیر صورت گیرد بلکه وجود رابطه علیت بین تقصیر و ضرر و زیان وارده تنها دلیل توجیهی جبران چنین خساراتی باشد. پس زیان‌دیده تنها در صورتی می‌تواند مطالبه زیان نماید که تقصیر و سهل‌انگاری سبب ورود خسارات شده باشد.

براساس این نظریه، در دعوی تقصیر، زیان‌دیده نقش اصلی و مدعی را دارد و باید بار اثبات آن را به دوش بکشد.

برای مثال در صورتی که به دلیل تاکتیک‌ها و متدهای تمرینی مربی خسارت و آسیبی به بازیکن وارد آید باشگاه به طور نیابتی از طرف مربی مسئولیت خواهد داشت به دلیل آن که در انتخاب مربی صالح تقصیر کرده است. به طور کلی هرگاه باشگاه در تکالیف قانونی خود عمل ننماید مرتکب تقصیر گردیده است و در صورت بروز خسارات به مستخدمان خود و یا اشخاص ثالث بر طبق این نظریه مسئول جبران خسارات وارده خواهد بود.

۱. بند ۱۵ ماده ۹ آیین‌نامه رابطه لیگ با باشگاه‌ها.

ورزشی و مقامات مسابقه نیز ممکن است در صورتی که در سازمان‌دهی و قواعد اداری و تشکیلاتی خود به طریق ایمنی متعارف عمل نکرده باشد مسئول جبران خسارات وارده به بازیکنان نیز واقع می‌شوند.

گفتار دوم: نظریه خطر

در نتیجه صنعتی شدن جامعه و پیدایش مسائل حقوقی جدید ناشی از روابط افراد جامعه، خصوصاً در روابط کارگر و کارفرما و با توجه به این امر که ورزش حرفه‌ای نیز یکی از صنایع بسیار مهم جهان می‌باشد و به تعبیری تجارت می‌باشد، نظریه جدیدی به نام نظریه خطر مطرح گردید.

از نظر تاریخی مسئولیت بدون تقصیر [نظریه خطر] مقدم بر نظریه تقصیر است در حقوق قدیم توجه قانون‌گذاران بیشتر به جبران خسارت زیان‌دیده بوده است، در اسلام نیز با آن که نشانه‌هایی از مفهوم تقصیر و اثر آن در مسئولیت وجود دارد تکیه بر جبران ضرر هدفش این است که هیچ ضرری جبران نشده باقی نماند.^۲

مفهوم نظریه خطر یا مسئولیت عینی آن است که هر کس مسئول خسارتی است که به دیگران وارد کرده است اعم از این که تقصیر کرده باشد یا نه، به بیان دیگر معیار و مبنای مسئولیت رابطه سببیت بین فعل شخص و زیان وارد به شخص دیگر است.

در این سیستم هر کسی مسئول خطرات ناشی از عمل خود بوده و در برابر زیان وارد به دیگری مسئول شناخته می‌شود و در این زمینه تفاوتی بین عمل مشروع و نامشروع وجود ندارد. طبق این نظر همین که شخص فعلی را مرتکب شود یا محیط خطرناکی را به وجود آورد مسئول کلیه خسارات ناشی از آن حتی بدون هیچ گونه تقصیر می‌باشد.^۳ بنابراین نظر باشگاه‌های ورزشی با ایجاد یک مکان ورزشی محیط خطرناکی را ایجاد کرده و بنابراین مسئول کلیه خسارات ناشیه می‌باشد.

گفتار سوم: نظریه فرض تقصیر

«بر مبنای این نظریه در حوادث صنعتی و در زیان‌های ناشی از کاربرد وسایل خطرناک و ماشین آلات که اثبات تقصیر تولیدکننده محصولی که استعمال آن باعث خسارت شده با توجه به دشواری‌های خاص، در چنین مواردی برای کمک به زیان‌دیده می‌توان تقصیر را مفروض دانست یعنی او را از اثبات تقصیر معاف نمود. یعنی این به معنای وضع مسئولیت مطلق برای فاعل زیان نیست، زیرا او می‌تواند با نفی تقصیر یا اثبات عدم تقصیر از مسئولیت مبرا شود. مقصود از ایجاد اماره قانونی تقصیر این است که قانون اوضاع

۱۴. امکانات لازم برای کمک‌های اولیه همیشه باید در دسترس باشد؛

۱۵. اطلاع از محل نزدیک‌ترین مراکز درمانی به ورزشگاه از تدابیر یک مدیر باید باشد.

۱۶. درج تلفن‌های ضروری مانند اورژانس، پلیس، آتش‌نشانی، برق، گاز و آب در محل قابل رؤیت موید تدابیر مدیر ورزشگاه است؛

۱۷. ایجاد ارتباط نزدیک با مسئولان پلیس محل، بیمارستان‌ها، اورژانس و غیره، نشان‌دهنده شایستگی و آینده‌نگر بودن مدیر است؛

۱۸. تردد اشخاص مشکوک در ورزشگاه به ویژه در زمان فعالیت ورزشی دانش‌آموزان باید به دقت تحت نظر قرار گیرد؛

۱۹. در مسابقات حساس که حتی احتمال ضعیفی برای درگیری وجود داشته باشد ورزشگاه باید به طور کامل عاری از مصالح ساختمانی مانند آجر، سنگ و غیره باشد؛

۲۰. موانع فیزیکی برای جلوگیری از ورود تماشاگران به زمین‌های ورزشی از تدابیر الزامی است؛

۲۱. در صورت وقوع حادثه باید گزارش کاملی از آن تهیه و در صورت لزوم در همان زمان به امضای شهود رسانده شود.

خلاصه این که مدیر ورزشگاه در محدوده‌ی مدیریتی خود وظیفه دارد که از وقوع حوادث با اتخاذ تدابیر لازم جلوگیری نماید در چنین صورتی و حتی به رغم تحقق هر حادثه هیچ مسئولیتی متوجه مدیران ورزشگاه و مجموعه ورزشی مربوط به عنوان شخص حقوقی نخواهد بود و در غیر این صورت اگر در وقوع حادثه مرتکب بی‌احتیاطی بی‌مبالاتی، عدم رعایت مقررات و یا غفلت شده باشد بر حسب نتیجه حاصله مسئولیت خواهند داشت.^۱

به طور کلی به موجب نظریه تقصیر، در صورتی که مدیران ورزشی مربوطه به وظایف خود عمل ننمایند باشگاه مربوطه به عنوان یک شخص حقوقی به طور نیابتاً مسئول جبران خسارات وارده به غیر می‌باشد.

اما اکثر موارد قانونگذار برای این که جبران خسارت زیان‌دیده آسان‌تر گردد عنصر تقصیر را بر عامل ورود زیان مفروض دانسته است. که در این فرض تقصیر کارفرما در دو حالت نسبت به زیان وارده توسط مستخدم وی قابل تصور است که موجب شده است برخی بر نظریه فرض تقصیر کارفرما ناشی از سوء انتخاب کارگر توسط وی متمایل گردند و برخی نیز به نظریه فرض تقصیر کارفرما ناشی از سوء مراقبت از عمل کارگر سوق پیدا کنند. متصدیان اماکن

۱. حسین آقایی‌نیا، پیشین، ص ۱۰۰-۱۰۳.

۲. قاعده لا ضرر ولا ضرار فی الاسلام مبین همین بحث می‌باشد.

۳. حسین صفایی، مفاهیم و ضوابط جدید در حقوق مدنی، ص ۲۳۷. به نقل از هدایت الله سلطانی نژاد، خسارت معنوی، تهران، انتشارات نورالثقلین، چاپ اول، ۱۳۸۰، ص ۱۲۴.

نیستند اما گروه دوم که ورزش‌های خطرناک نامیده می‌شوند وضعیتی کاملاً متفاوت دارند.^۴

بنابراین باید ورزشکاران مزبور مناسب برای آن ورزش خاص باشند. پس نمی‌توان یک ورزشکار ضعیف الجثه را برای وزنه‌برداری و کشتی کج به کار گرفت و یا در صورتی که یک ورزشکار ناآشنا به آن ورزش خاص باعث ورود ضرر به دیگری شود و شرایط تحقیق مسئولیت مدنی محقق باشد باشگاه و مؤسسه ورزشی ممکن است مسئول جبران خسارات وارده قرار گیرد بر اساس این نظریه که از شاخه‌های نظریه فرض تقصیر می‌باشد انتخاب یک کارگر ناصالح خود نوعی تقصیر می‌باشد که موجب مسئولیت کارفرما که همان باشگاه و مؤسسه ورزشی مربوطه می‌باشد می‌گردد.

مبحث چهارم: رابطه حقوقی ورزشکاران و مربیان با باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی

برای این که مسئولیت مدنی باشگاه‌های ورزشی در قبال ورزشکاران و مربیان و مانند آن‌ها بررسی گردد باید در ابتدا دید که چه نوع رابطه حقوقی میان باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی مربوطه با ورزشکاران و مربیان مزبور وجود دارد.

گفتار نخست: نقاط اشتراک

در تعریف حقوق کار آمده که حقوق کار بر همه روابط ناشی از انجام کار برای دیگری حاکم است، مشروط بر این که اجرای کار با تبعیت یک طرف نسبت به طرف دیگر همراه باشد.^۵ قرار داد ورزشی عقدی است که موضوع آن به طور مستقیم یا غیر مستقیم به امور ورزشی مربوط می‌شود اعم از این که موضوع آن مستقیماً انجام فعالیت‌های ورزشی باشد یا از جمله اموری باشد که برای انجام فعالیت‌های ورزشی اجتناب ناپذیر است.^۶ که مصداق بارز آن قرارداد ورزشی می‌باشد. ملاحظه می‌شود که تعریف حقوق کار شامل قرارداد ورزشی نیز می‌شود زیرا بازیکن نیز برای دیگری کار می‌کند و از باشگاه در راستای اجرای تعهداتش تبعیت حقوقی می‌کند.

- از جهت ارکان

از جهت ارکان قراردادهای ورزشی شباهت زیادی به قرارداد کار دارد. موضوع قرارداد ورزشی عبارت است از اعمال تکنیک و قوای جسمی و فکری در مسابقات و تمرینات و در یک کلام در اختصاص نیروی جسمی و فکری به باشگاه و این در حالی است که موضوع قرارداد کار نیز به نوعی شبیه به قرارداد ورزشی است.

و احوال خاص را دلیل تقصیر قرار دهد و تقصیر عامل زیان را مفروض بداند.^۱

اگر چه بعضی از حقوقدانان تصور کرده‌اند که قانونگذار برای کارفرما مسئولیت مبتنی بر خطر ایجاد کرده است.^۲ اما به نظر می‌رسد این گونه نباشد؛ زیرا اگر چنین بود، اثبات بی تقصیری کارفرما، نباید وی را از مسئولیت معاف می‌ساخت؛ حال آنکه بند دوم ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی که بیان می‌کند: «... مگر اینکه محرز شود تمام احتیاط‌های مزبور را به عمل آورده است...».

باید اذعان نمود که برای باشگاه‌های ورزشی به عنوان کارفرما فرض تقصیر شده است، به این معنا که اگر از فعل ورزشکار خسارتی به بار آید چنین فرض می‌شود که او در انتخاب کارگر شایسته و پیشگیری از ضرر به غیر، احتیاط لازم را انجام نداده است. به همین سبب اگر معلوم شود وی تمام احتیاط‌های لازم را بر مبنای اوضاع و احوال مبذول داشته است، از مسئولیت بری خواهد شد. به عبارت دیگر برای اینکه نظریه ایجاد خطر و رعایت عدالت اجتماعی در ایجاد فرض مسئولیت برای کارفرما اثر قاطع داشته باشد، باید پذیرفت که ماده ۱۲ ق.م.م. با نظریه فرض تقصیر بیشتر سازگار است. زیرا اگر نظریه خطر مبنای مسئولیت باشد اثبات اینکه کارفرما رعایت احتیاط‌های لازم را نموده است در قضیه مؤثر نیست و موجب معافیت وی از مسئولیت مدنی نمی‌گردد.^۳

باید اذعان نمود که برای باشگاه فرض تقصیر شده است، به این معنا که اگر از فعل ورزشکار یا مربی خسارتی به بار آید چنین فرض می‌شود که او در انتخاب ورزشکار یا مربی شایسته و پیشگیری از ضرر به غیر، احتیاط لازم را انجام نداده است. به همین سبب اگر معلوم شود باشگاه ورزشی مربوطه تمام احتیاط‌های لازم را بر مبنای اوضاع و احوال مبذول داشته است از مسئولیت بری خواهد شد.

بر اساس این نظر تعهد به انتخاب ورزشکار و به طور کلی کارگر مناسب از جمله وظایف اساسی و مهم باشگاه‌های ورزشی می‌باشد بدین معنا که باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی در قبال خسارات وارده از ناحیه ورزشکاران خود به ورزشکاران حریف، مسئولیت نیابتی دارند و این مسئولیت در صورتی است که باشگاه در انتخاب ورزشکاران مناسب برای انجام فعالیت‌های ورزشی مزبور تقصیر انجام داده باشد.

ضمن این که ورزش‌ها از نظر خطرناک بودن با یکدیگر متفاوتند. بعضی از آن‌ها علی‌الاصول متضمن خطرات جدی

۴. حسین آقایی نیا، پیشین، ص ۶۹.

۵ - سید عزت الله عراقی، حقوق کار، سمت، تهران، تابستان ۱۳۸۷، ص ۱۶-۱۷.

۱. امیر تیمور تاجمیری، حقوق مدنی ۴، پیشین، ص ۴۶.

۲. منوچهر طباطبایی مؤتمنی، حقوق اداری، تهران سمت چاپ اول ۱۳۷۳، ص ۸۰.

۳. میشل لوراسا، همان، ص ۷۹.

از حیث ملاک و ضابطه تشخیص

حوادث و بیماری‌ها، بارداری، غرامت دستمزد از کار افتادگی، بازنشستگی و مقرری بیمه کاری را نیز اندیشیده است که جز برخی از آن‌ها به مانند بارداری زنان ورزشکاری که عضو باشگاه‌های ورزشی می‌باشند در مقررات ورزش حرفه‌ای محلی از اعراب ندارد.

از حیث الحاقی و مستمر بودن قرارداد

هم قرارداد ورزشی و هم قرارداد کار در زمره عقود الحاقی^۵ و عقود مستمر^۶ می‌باشند.

گفتار دوم: نقاط افتراق**از جهت مقررات حاکم**

قوانین و مقررات حاکم بر قرارداد کار عمدتاً قوانین عادی هستند که به وسیله قوه مقننه و از طریق مجلس شورای اسلامی وضع و تصویب می‌گردند حال آن که مقررات حاکم بر قراردادهای ورزشی، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های صادره از فدراسیون‌های مربوطه می‌باشد.

از جهت رضایی و تشریفاتی بودن

قراردادکار عقدی است رضایی و به صرف ایجاب و قبول منعقد می‌گردد^۷ و نیاز به تشریفات خاصی ندارد^۸ حال آن که قراردادهای ورزشی، قراردادهایی تشریفاتی هستند و به طور مثال در ورزش فوتبال در صورتی که قرارداد، خارج از فرم‌های مخصوص فدراسیون منعقد گردد فاقد اعتبار حقوقی می‌باشد^۹.

از جهت حقیقی یا حقوقی بودن کارفرما

به موجب ماده ۳ قانون کار^{۱۰} کارفرما می‌تواند شخص حقیقی یا حقوقی باشد حال آن که در قراردادهای ورزشی، قطعاً کارفرما می‌بایست شخص حقوقی باشد بدین نحو که باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی مربوطه، کارفرمای ورزشکار یا مربی قلمداد می‌شوند.

از حیث منابع

بسیاری از منابعی^{۱۱} که برای حقوق کار وجود دارد در مورد قرارداد ورزشی موضوعیت پیدا نمی‌کند.

از حیث اهداف وضع قانون

هدف عمده قانونگذار از وضع و تصویب قوانین کار حمایت از طبقه ضعیف کارگر در مقابل طبقه قدرتمند کارفرما بوده

از حیث ملاک و ضابطه تشخیص، هم در حقوق کار هم در حقوق ورزشی، کارگر بایستی از کارفرما تبعیت حقوقی کند.^۱ از دیدگاه رویه قضایی فرانسه زمانی رابطه تبعیت وجود دارد که یک طرف - کارفرما - بر کار طرف دیگر (کارگر) نظارت کند، به او در مورد چگونگی انجام کار دستور دهد و نتایج به دست آمده را بررسی کند.^۲ قانون کار ایران نیز کارگر را کسی می‌داند که به هر عنوان در مقابل دریافت حق السعی، به درخواست کارفرما کار می‌کند.^۳

بدین معنا که ورزشکاران و مربیان در تمامی مراحل اعم از مسابقات، تمرینات، تعطیلات و مرخصی‌ها و به طور کلی رعایت مقررات حرفه‌ای بایستی تحت نظر باشگاه بوده و مقررات باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی مربوطه را رعایت نماید. بنابراین ورزشکار در صورتی که در جریان مسابقات و یا تمرینات حتی به توصیه‌های فنی مربیان باشگاه نیز بی‌توجهی نماید به مانند آن است که از مقررات باشگاه سرپیچی نموده است، در حالی که در حقوق کار نیز چنین مفهومی پذیرفته شده است.^۴

از حیث ادغام

بسیاری از آثار قراردادهای ورزشی تنها بر اساس قوانین کار و تأمین اجتماعی قابل توجیه است؛ مثلاً: بر طبق بند ۴ ماده ۴۱ آیین‌نامه نقل و انتقالات فدراسیون فوتبال ایران «باشگاه موظف است بازیکن را در برابر فوت، سوانح، صدمات، نقص عضو و هرگونه بیماری ناشی از مسابقات یا تمرینات و یا هنگام مسافرت‌های داخل و خارج از کشور بیمه کنند و نیز موظف به بیمه درمانی کردن کامل بازیکنان و مربیان طرف قرارداد خود هستند».

هم‌چنین باید گفت باشگاه‌ها وظیفه دارند در ایام بیماری یا مصدومیت دستمزد کارکنان را پرداخت کنند مسلم است که چنین تعهداتی در چارچوب قواعد اجاره اشخاص قابل توجیه نیست بلکه باید آن‌ها را بر پایه مقررات کار و تأمین اجتماعی استوار بسازیم. هر چند نباید از نظر دور داشت که مواد فوق‌الذکر همه آن چیزی نیست که قانون تأمین اجتماعی پیش‌بینی کرده است؛ مثلاً ماده ۳ قانون تأمین اجتماعی تدابیری چون بیمه

1. Subordination juridique.

۲. سید عزت الله عراقی، حقوق کار، پیشین، ص ۱۱۷.

۳. ماده ۲ قانون کار جمهوری اسلامی ایران.

۴. سید عزت الله عراقی، حقوق کار، پیشین، ص ۱۱۷.

۵. قرارداد الحاقی، قراردادی است که در آن شروط و مفاد قرارداد توسط یک طرف از پیش تهیه شده و طرف دیگر بدون مناقشه آن را می‌پذیرد و نیز متعلق قرارداد، کالا یا خدمت ضروری است. (عبدالمعظم فرج صده، نظریه العقد، بیروت، دارالنهضة العربیة، ۱۹۷۴، ص ۷۷).

۶. عقد مستمر در مقابل عقد فوری، عقدی است که در آن موضوع معامله به گونه‌ای است که باید در طول مدت معین انجام شود در حالی که در عقد فوری، عقد در لحظه‌ای که طرفین گزینش نموده‌اند، ایجاد می‌گردد. [ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، (قواعد عمومی قراردادهای)، تهران، انتشارات بهن‌شهر، چاپ اول ۱۳۶۴، ج ۱ ص ۸۴]

۷ - سید عزت الله عراقی، پیشین، ص ۲۰۶.

۸. ماده ۷ قانون کار ایران مقرر می‌دارد: قرارداد کار عبارتست از: قرارداد کتبی یا شفاهی که به موجب آن کارگر در قبال دریافت حق السعی کاری را برای کارفرما انجام می‌دهد.

۹. ماده ۵ آیین‌نامه نقل و انتقالات بازیکنان فوتبال.

۱۰. ماده ۳ قانون کار اشعار می‌دارد: «کارفرما شخصی است حقیقی یا حقوقی که کارگر به درخواست و به خواست او در مقابل دریافت حق السعی کار می‌کند...»

۱۱. منابع حقوق کار عبارتند از: (۱) منابع داخلی که شامل قانون اساسی - قوانین عادی - آیین‌نامه‌ها - رویه قضایی - پیمان‌های جمعی کار و عرف و عادات شغلی می‌باشد. (۲) منابع خارجی که شامل مقررات سازمان‌های بین‌المللی کار و مقاوله‌ها و توصیه‌نامه‌ها می‌باشد (همان، ص ۱۰۳-۸۷).

ایجاد خسارت در صورت بروز نام برده و در بیمه مسئولیت مدنی، مسئولیت مدنی ناشی از حوادث موضوع بیمه است که می تواند در اثر عمل یا رفتار شخصی یا اشخاصی وابسته و یا ناشی از اشیاء و اموال تحت مالکیت یا تصرف او ایجاد شود. بنابراین بیمه‌گذار در ازای پرداخت حق بیمه مسئولیت مدنی رفتار خود، اشخاص وابسته یا اشیاء و اموال خود را که ممکن است موجب خسارت دیگران شود بیمه کرده و پرداخت خسارت احتمالی را به بیمه‌گر منتقل می‌کند.

۲. حق بیمه

حق بیمه وجهی است که بیمه‌گذار در قبال خرید بیمه یا به عبارت بهتر انتقال خطر به بیمه‌گر پرداخت می‌کند که با پرداخت حق بیمه و خرید بیمه مسئولیت مدنی تعهد جبران خسارت از بیمه‌گذار به بیمه‌گر منتقل می‌گردد.

۳. خسارت

واژه خسارت که در لغت به معنی زیان و ضرر است ولی در اصطلاح بیمه تنها به این موضوع اکتفا نشده و صاحب‌نظران علم بیمه تعاریف ویژه‌ای برای آن ارائه داده‌اند اما اغلب آن‌ها کم و بیش به این موضوع اذعان دارند که خسارت یعنی وقوع خطر پیش‌بینی شده در بیمه‌نامه و ادعای زیان از طرف زیان‌دیده. با بروز خسارت زیان دیده به عامل زیان مراجعه کرده و عامل زیان نیز با استفاده از بیمه‌نامه عملاً خواستار حمایت بیمه‌گر می‌شود که در اینجا بیمه‌گر وارد موضوع شده و در حدود بیمه‌نامه نسبت به پرداخت خسارت زیان دیده اقدام می‌کند.

در بیمه مسئولیت مدنی نیز خسارت را می‌توان واقعه‌ای دانست که موجب مسئولیت بیمه‌گذار در مقابل اشخاص زیان‌دیده می‌گردد.^۱

بند دوم: انواع بیمه

بیمه‌ها در یک تقسیم‌بندی به دو نوع کلی تقسیم می‌شوند:

۱. بیمه‌های اجتماعی.

۲. بیمه‌های بازرگانی

الف) بیمه‌های اجتماعی یا بیمه‌های اجباری به بیمه‌های ناشی از قانون نیز معروف هستند^۲ که در مورد کارگران و اقشار کم درآمد جامعه صدق می‌کند.

ب) بیمه‌های بازرگانی که به بیمه‌های اختیاری نیز معروف هستند به بیمه‌های گفته می‌شود که در آن بیمه‌گذار به میل و اراده خود و به صورت آزادانه نسبت به تهیه انواع پوشش‌های آن اقدام می‌کند که بیمه مسئولیت مدنی از اقسام آن است.^۳

است در حالی که هدف از تصویب قوانین و مقررات ورزشی، اعم از آیین‌نامه‌های نقل و انتقالات و انضباطی، برقراری نظم و انضباط میان باشگاه‌ها و بازیکنان می‌باشد و لذا خیلی نمی‌توان قائل به جنبه حمایتی آن بود.

مبحث پنجم: بیمه ورزشکاران، مربیان و مؤسسات

ورزشی

گفتار نخست: بیمه اجباری کارکنان باشگاه و مؤسسات

ورزشی

بحث راجع به بیمه ورزشی از مباحث بسیار مهم در زمینه حقوق ورزشی می‌باشد. ورزش به دلیل خطراتی که برای ورزشکاران و مربیان و حتی تماشاگرانی که با تهیه بلیت و یا به طور رایگان وارد استادیوم‌های ورزشی می‌شوند تا از تماشای یک مسابقه فوتبال لذت برند دارد به طور ویژه در مورد مباحث راجع به بیمه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. بیمه عقدی است که طی آن خطر قریب‌الوقوعی که ممکن است بر جان - مال یا فعالیت فردی پیش می‌آید را به شرکت بیمه منتقل می‌کند طی آن زیان مادی ناشی از خطر را جبران نماید. در این فرآیند فردی که خطر را منتقل می‌کند بیمه‌گذار و قبول‌کننده خطر را بیمه‌گر گویند. بیمه‌گذار وجهی را به بیمه‌گر می‌پردازد که حق بیمه و موضوعی که بابت آن عقد بیمه منعقد می‌گردد موضوع یا مورد بیمه می‌گویند.

ماده یک قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ مقرر می‌دارد:

«بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف تعهد می‌کند در ازای پرداخت وجه یا وجوهی از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه خسارت وارده بر او را جبران نموده یا وجه معینی بپردازد. متعهد را بیمه‌گر طرف تعهد را بیمه‌گذار و وجهی را که بیمه‌گذار به بیمه‌گر می‌پردازد حق بیمه و آن چه را بیمه می‌شود موضوع بیمه می‌نامند.»

هم‌چنین بر طبق مفاد ماده ۵ قانون مذکور، موضوع بیمه ممکن است مال (اعم از عین یا منفعت) هر حق مالی، هر نوع مسئولیت حقوقی و برای حادثه یا خطری باشد که بیمه‌گذار از وقوع آن متضرر می‌گردد.

بند نخست: عناصر تشکیل‌دهنده بیمه

عناصر تشکیل‌دهنده بیمه عبارتند از: خطر - حق بیمه و خسارت.

۱. خطر

موضوع تمام عملیات بیمه را خطر تشکیل می‌دهد و آن عبارت است از اتفاقی محتمل و قریب‌الوقوع. از ویژگی‌های خطر می‌توان از احتمالی بودن، نامعین بودن زمان اتفاق و

۳. عباس گلچینیان، کلیات و اصول بیمه‌های بازرگانی، چاپ سوم، تهران، شرکت سهامی بیمه البرز ایران، ۱۳۸۹، ص ۱۸.

۱. خانعلی محمد صالحی، حقوق زیان‌دیدگان و بیمه مسئولیت مدنی، تهران- انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶، ص ۱۵.

2. www.wikipedia.org.

گفتار دوم: بیمه مسئولیت مدنی ورزشی

بیمه مسئولیت، بیمه‌ای است که مسئولیت مدنی بیمه‌گذار را در قبال اشخاص ثالث بیمه می‌کند. بنابراین بیمه مسئولیت بیمه‌ای است که موضوع آن عبارت است از تعهد و التزامی که شخص نسبت به جبران زیان وارده بر دیگری دارد اعم از آن که زیان مذکور در اثر عمل شخص مسئول یا عمل اشخاص وابسته به او و یا ناشی از اشیاء و اموال تحت مالکیت یا تصرف او باشد.^۱

همان طور نیز که پیشتر گفته شد اصولاً به دلیل خطرات بسیار احتمالی که در فعالیت‌های ورزشی وجود می‌آید قانونگذار مطابق با بندهای ۳ و ۵ ماده ۲۴ آیین‌نامه نقل و انتقال بازیکنان و مربیان باشگاه‌های ورزشی مصوب ۸۴/۲/۲۸ باشگاه در قبال بازیکنان دوگونه تعهد برای بیمه کردن بازیکنان و نیز تأمین وسایل ورزشی و ایمنی لازم برای تمرین‌ها و مسابقات آن‌ها را دارد و حتی در ماده ۷ آیین‌نامه مزبور در خصوص بیمه پزشکی آمده است: «کلیه باشگاه‌های لیگ برتر موظف به گرفتن بیمه درمان کامل بازیکنان و مربیان طرف قرارداد خود هستند».

همان طور که ملاحظه می‌گردد که فدراسیون فوتبال، تعهدات بیشتری را برای باشگاه‌ها در نظر گرفته و آن‌ها را به اخذ بیمه درمان کامل بازیکنان و مربیان باشگاه ملزم کرده است و نه صرف صدمات ورزشی.

لازم به توضیح است که حتی اگر این موارد در آیین‌نامه‌های فدراسیون‌های ورزشی پیش‌بینی نشده بود بر طبق ماده ۱۳ قانون مسئولیت مدنی، باشگاه‌های ورزشی که نوعی کارفرما می‌باشند موظف به بیمه نمودن ورزشکاران و مربیان تحت استخدام خود در قبال خسارات وارده به بازیکنان تیم‌های دیگر که به طور کلی اشخاص ثالث بودند. ملاحظه می‌گردد که ماده مزبور مبین نوعی پوشش اجباری مسئولیت مدنی در مقابل اشخاص ثالث می‌باشد و به نظر می‌رسد علت عدم الزام کارفرمایان برای تأمین بیمه‌های مسئولیت ناشی از خسارت وارده به کارگران، وجود بیمه تأمین اجتماعی و یا مقررات مندرج در آیین‌نامه‌های فدراسیون‌های ورزشی می‌باشد.

بنابراین بیمه‌گذار در این رابطه باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی می‌باشند که متأسفانه برخی به اشتباه مدیران را بیمه‌گذار نامیده‌اند^۲، در حالی که بیمه‌گذار باشگاه و مؤسسه ورزشی مربوطه می‌باشد.

خطرات قابل بیمه باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی مانند استادیوم‌های ورزشی، عبارتند از خطرات ناشی از حوادث بدنی و زیان‌های مالی وارده به ورزشکاران و مربیان

باشگاه‌های خود و یا بازیکنان و مربیان تیم‌های باشگاه‌های رقیب در صورتی که فعل زیان‌بار در نتیجه تقصیر ورزشکاران و مربیان (کارکنان) خود آن باشگاه انجام گرفته باشد.^۳

نتیجه‌گیری

۱- باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی اگرچه از نظر نوع تشکیل محدودیتی ندارند اما می‌بایستی از نظر ضوابط داخلی تابع قانون تجارت باشند و نیز در اداره ثبت شرکت‌ها به ثبت رسیده باشند. در انگلستان نیز باشگاه‌ها در زمره شرکت‌های «محدوده عمومی» (غیرتضامنی عمومی) محسوب می‌شوند. البته با مطالعه در برخی از متون حقوقی انگلستان به نوعی از باشگاه‌های ورزشی برمی‌خوریم که نه تنها شرکت تجاری نیستند بلکه شخصیت حقوقی نیز ندارند و به اصطلاح خاص «شرکت مدنی» نامیده می‌شوند.

۲- میان ورزشکاران و مربیان با باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی رابطه کارگری و کارفرمایی و تابع قانون کار می‌باشد. البته در برخی موارد در صورت تصریح در آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌های خاص مسئولیت باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی تحت شمول این قوانین خاص می‌باشد بنابراین مسئولیت مؤسسات ورزشی در قبال خسارات حاصله از فعالیت‌های آنها تابع ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی و از نوع مسئولیت نیابتی می‌باشد. در حقوق کشورهای اروپایی نیز چنین رابطه‌ای حاکم می‌باشد.

۳- مبنای مسئولیت مدنی باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی مربوطه در ایران و نظام‌های حقوقی اروپا فرض تقصیر می‌باشد.

۴- باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی در صورت ورود خسارت از ناحیه ورزشکاران و مربیان خود به بازیکنان و مربیان باشگاه حریف، مسئولیت نیابتی دارند مگر آنکه بی‌تقصیری خود را اثبات کنند.

۵- باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی در قبال ورزشکاران و مربیان و حتی تماشاگران حقوق و تکالیفی را برعهده دارند که مهم‌ترین آنها تعهد به ایمنی اماکن و تجهیزات ورزشی امکان مربوطه می‌باشد که عدم رعایت این تکالیف موجب ضمان باشگاه‌های مربوطه می‌گردد.

۶- بازیکنان و مربیان و سایر کارکنان اجرائی باشگاه‌های ورزشی نیز ملزم به رعایت مقررات باشگاه‌ها و رقابت‌های ورزشی می‌باشند که در صورت عدم رعایت این مقررات ممکن است موجب مسئولیت مدنی یا انتظامی ورزشکاران مزبور گردد.

۲. عباس ویشه، پیشین، ص ۷۴ به بعد.

۳. کیوان شعبانی مقدم و دیگران، پیشین، ص ۹۰.

۱. آلن پاول، بیمه مسئولیت، ترجمه: علی‌اکبر رئیسه (تهران، بیمه مرکزی ایران، ۱۳۸۱)، ص ۵۶.

است ورزشکاران و مربیان مربوطه باشند حسب مورد مسئول جبران خسارات وارده بر زیان دیده قلمداد گردند.

جلیلوند، یحیی. مسئولیت مدنی قضاوت و دولت، چاپ اول، نشر یلدا، تهران، ۱۳۷۳.

حاجی زاده، حمیدرضا. قاعده تخییر و نقش آن در رفع مسئولیت کیفری، تهران، نشر خط سوم، ۱۳۸۵.

حسنی، حسن. حقوق تعاونی‌ها، چاپ سوم، تهران، انتشارات سمت، چاپ دوم ۱۳۸۸.

_____ . حقوق تجارت، ج ۲، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۹.

حسینی نژاد، حسینقلی. مسئولیت مدنی، تهران، بخش فرهنگی، جهاد دانشگاهی شهید بهشتی، چاپ اول ۱۳۷۰.

خدابخشی، عبدالله. جبران خسارت کارگران در نظام مسئولیت مدنی، تهران، نشر شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۹.

خزائلی، محمد. مسئولیت مدنی کارفرما ناشی از عمل کارگر تهران، چاپخانه موسوی، ۱۳۳۹.

درودیان، حسنعلی. جزوه درس حقوق مدنی ۴، تهران، دانشگاه تهران ۱۳۸۰.

دهخدا، علی‌اکبر. لغت‌نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم از دوره جدید ۱۳۷۷.

دهقان، رمضان. شرط عدم مسئولیت در حقوق ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه شیراز، ۱۳۷۶.

ژوردن، پاتریس. اصول مسئولیت مدنی، ترجمه مجید ادیب، تهران، نشر میزان، چاپ دوم، زمستان ۱۳۸۵.

_____ . تحلیل رویه قضایی در زمینه مسئولیت مدنی، ترجمه مجید ادیب، تهران، نشر میزان، چاپ اول، بهار ۱۳۸۶.

ستوده تهرانی، حسن. حقوق تجارت، ج ۲، تهران، دادگستر، چاپ سیزدهم، بهار ۱۳۸۸.

سلطانی‌نژاد، هدایت‌اله. خسارت معنوی، تهران، انتشارات نورالثقلین، چاپ اول، بهار ۱۳۸۰.

شعبانی مقدم، کیوان؛ طاهری، حمیدرضا و یوسفی، بهرام. حقوق ورزشی، کاشان، اندیشه‌های حقوقی، چاپ اول ۱۳۸۸.

صفایی، سید حسین؛ قاسم‌زاده سید مرتضی. حقوق مدنی اشخاص و محجورین، تهران، انتشارات سمت، چاپ دوم، پاییز ۱۳۷۶.

_____ . رحیمی، حبیب‌الله. مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد)، انتشارات سمت، چاپ دوم، تابستان ۱۳۹۰.

_____ . مفهوم تقصیر سنگین در ارتباط با شرط عدم مسئولیت، مجله حقوقی، سال ۶۴، ش ۴.

صفری، محمود. حقوق تجارت، تهران، چاپ علمی سال ۱۳۴۳.

طباطبائی مؤتمنی، منوچهر. حقوق اداری، تهران سمت چاپ اول ۱۳۷۳.

عبادی، محمدعلی. حقوق تجارت، تهران، گنج دانش، ۱۳۸۹.

عبدی سیدکلایی، صادق. مبانی فقهی حقوقی شرط عدم مسئولیت در قرارداد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، قم، دانشکده ادبیات علوم انسانی، دانشگاه قم، ۱۳۷۷.

۷- خسارات وارده بر باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی ممکن است مادی یا معنوی باشد که در هر دو صورت عامل زیان که ممکن

منابع

آرولسون، جان. مدیریت اماکن و تجهیزات ورزشی، ترجمه سیدمحمد حسین رضوی و محسن بلوریان و داریوش خواجوی (تهران، نشر شمال پایدار، چاپ اول ۱۳۸۴).

اسکینی، ربیعا. حقوق تجارت شرکت‌های تجاری، ج ۲، تهران انتشارات سمت، چاپ دوم ۱۳۷۸.

آشوری، محمد. آیین دادرسی کیفری، ج ۱، تهران انتشارات سمت، ۱۳۷۵.

اصغری آقا مشهدی، فخرالدین؛ نفرشی، عیسی. ماهیت حقوقی رابطه مدیران شرکت‌های سهامی با شرکت، مجله دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان، ج ۲، ۱۳۸۵.

افشار، حسن. کلیات حقوق تطبیقی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۵.

آقایی نیا، حسین. حقوق ورزشی، تهران، نشر میزان، چاپ ششم، ۱۳۸۳.

الهی، علیرضا. عملکرد سازمان لیگ حرفه‌ای فوتبال ایران و مقایسه‌ی آن با سازمان لیگ ژاپن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تربیت بدنی، تهران، دانشکده تربیت بدنی دانشگاه تهران.

امامی، سیدحسن. حقوق مدنی، ج ۲، تهران، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۷۴.

_____ . قرارداد عدم مسئولیت، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۵، سال ۱۳۵۶.

باریکلو، علیرضا. مسئولیت مدنی، نشر میزان، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۵.

برمینگهام، ورا. شبه جرم و مسئولیت مدنی در حقوق انگلستان، ترجمه سیدمهدی موسوی، چاپ اول، تهران نشر میزان، پاییز ۱۳۸۸.

پاول، آلن. بیمه مسئولیت، ترجمه علی‌اکبر رئیسه، تهران، بیمه مرکزی ایران، ۱۳۸۱.

پدفیلد، سی اف. گزیده متون حقوقی (۲)، حقوق انگلستان، ترجمه اسماعیل صفری، ج ۲ (تهران، نشر میزان، ۱۳۷۹).

_____ . حقوق انگلیس به زبان ساده، ترجمه صفر بیگزاده، ج ۱، تهران، نشر حقوقدان ۱۳۷۷.

تاجمیری، امیرتیمور، حقوق مدنی (۴)، موسسه فرهنگی آفرینه، تهران، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۵.

جامپیون جونیور، والتر تی. مبانی حقوقی ورزش‌ها، مسئولیت مدنی در ورزش، ترجمه حسین آقایی‌نیا، تهران، نشر دادگستر، چاپ سوم، ۱۳۸۳.

جعفری لنگرودی، محمد جعفر. ترمینولوژی حقوقی، تهران، نشر بنیادراستاد ۱۳۶۳.

_____ . حقوق تعهدات، ج ۱، تهران، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۶۹.

_____ . دائرة المعارف حقوق مدنی و تجارت، تهران نشر مشعل آزادی، ج ۱- ۱۳۵۷.

عراقی، سیدعزت‌الله. حقوق کار، تهران، انتشارات سمت، تابستان ۱۳۸۷.

عراقی، سیدعزت‌الله. حقوق کار، تهران، انتشارات سمت، تابستان ۱۳۸۷.

سی‌ام، ۱۳۸۱. _____
نظام ورزشی و مسئولیت ورزشی، نشر دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۴۳، بهار ۱۳۸۷.

عزت‌الله و همکاران. درآمدی بر حقوق تأمین اجتماعی، نقد قانون تأمین اجتماعی ایران بر اساس مطالعه تطبیقی، تهران، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۸۶.

گلچینیان، عباس. کلیات و اصول بیمه‌های بازرگانی، تهران، نشر سهامی بیمه البرز ایران، چاپ سوم، ۱۳۸۹.

عرفانی، محمود. حقوق تجارت، ج ۲، تهران، نشر جنگل، جاودانه، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۸.

لوراسا، میشل. مسئولیت مدنی، ترجمه محمد اشتری، تهران، نشر حقوقدان، ۱۳۷۵.

عطشان، فائزه. اماکن و ساختمان‌های ورزشی جزوه درس معاونت آموزش فرهنگی سازمان تربیت بدنی، نیمسال اول ۱۳۷۶.

محقق داماد، مصطفی. قواعد فقه (مالکیت، مسئولیت)، ج ۱ بخش مدنی، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۵.

عمید زنجانی، عباسعلی. موجبات ضمان (درآمدی بر مسئولیت مدنی و اسباب و آثار آن در فقه اسلامی)، چاپ اول، تهران، نشر میزان، پاییز ۱۳۸۲.

محمود صالحی، جانعلی. حقوق زیان دیدگان و بیمه مسئولیت مدنی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.

فرج‌الهی، رضا. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در حقوق فرانسه، تهران، نشر میزان چاپ اول، زمستان ۱۳۸۸.

وحدتی شبیری، سیدحسن. مبانی مسئولیت مدنی قراردادی، نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی قم، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۵.

فروخی، حمید. حقوق تجارت، شرکت‌های سرمایه‌ای، شخصی و مختلط، تهران انتشارات روبهان چاپ اول ۱۳۷۲.

ویشته، عباس، مبانی حقوقی بیمه مسئولیت مدنی مدیران ورزشی، فصلنامه صنعت بیمه، در سال نوزدهم، ش ۴، زمستان ۸۳، شماره مسلسل ۷۶.

قاسم زاده، مرتضی. مبانی مسئولیت مدنی، چاپ چهارم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۵.

منابع عربی:
السنهوری، عبدالرزاق. الوسیط فی شرح القانون المدنی، (بیروت: داراحیاء التراث العربی)، ج ۱.

میزان، ۱۳۸۵. _____
کاتبی، حسینقلی. حقوق تجارت، تهران، انتشارات کتاب فرزان، چاپ دوم ۱۳۶۴.

شهید ثانی. مسالک الافهام، ج ۲، مؤسسه معارف اسلامی، ۱۴۱۳.

کاتوزیان، ناصر. دوره مقدماتی حقوق مدنی (وقایع حقوقی)، تهران، نشر شرکت انتشار ۱۳۷۷.

فرج صده، عبدالمنعم. نظریه العقد، بیروت، دار النهضه العربیه، ۱۹۷۴.

نجمی، شیخ محمد حسن. جواهرالکلام، ج ۴۲ و ۳۷، قم کتابخانه اسلامی، چاپ سنگی خوانساری، ۱۳۶۵.

نشر شرکت انتشار ۱۳۷۷. _____
نشر دانشگاه تهران ۱۳۶۹. _____
قواعد عمومی قراردادها، ج ۱، تهران، انتشارات بهنشهر، چاپ اول، ۱۳۶۴.

ارجاع: پذیرش جواد، ماهیت حقوقی مسئولیت مدنی باشگاه‌ها مؤسسات ورزشی، مجله علوم حرکتی و رفتاری، دوره ۴، شماره ۱، زمستان ۱۴۰۰، صفحات ۲۶۷-۲۵۵.